

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

140:2 • 2020

Folket i siffror

Den svenska valstatistikens politik, 1866–1921

PETTER TISTEDT

Uppsala universitet

Detaljerad kvantitativ kunskap om val och väljare har varit en del av det politiska livet betydligt längre än vad som ofta antas. Med utgångspunkt i kulturhistorisk statistikforskning visar denna uppsats hur valstatistik tillkom efter representationsreformen 1866, hur den inrättades som del av Statistiska centralbyråns ambition att öppna upp samhället för dess medlemmar, samt hur dess kategoriseringar bidrog till att underbygga förståelser av det politiska folket som sedermera ofta tagits för givna.

Inledning

Få saker är så väl integrerade med samtida politik i representativa demokratier som kvantitativ kunskap om väljare. Moderna opinionsundersökningar – baserade på representativa urval – och samhällsvetenskaplig valforskning etablerades under mellankrigstiden i Europa och Nordamerika, och genomslaget blev djupgående. Politiker, journalister, forskare och allmänheten i stort kom i hög grad att bli beroende av sådan kunskap för förståelsen av demokratisk politik, dess villkor, möjligheter och utmaningar.¹ Men politiskt röstberättigade medborgare som objekt för kvantitativa studier, vars resultat bildade utgångspunkt för politisk debatt, strategi och medborgerlig självförståelse har en betydligt längre

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. Se t.ex. Bernhard Fulda, "The Market Place of Political Opinions: Public Opinion Polling and its Publics in Transnational Perspective, 1930–1950," *Comparativ* 21:4 (2011) s. 13–28; Sarah E. Igo, *The Averaged American: Surveys, Citizens, and the Making of a Mass Public* (Cambridge, Mass. 2007).

Petter Tistedt (f. 1981) är forskare i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet. Han disputerade 2013 på avhandlingen *Visioner om medborgerliga publik: Medier och socialreformism på 1930-talet*. Uppsatsen ingår i ett projekt finansierat av Vetenskapsrådet.

E-post: petter.tistedt@idehist.uu.se

historia. I denna uppsats kommer en del av denna historia att spåras tillbaka till den officiella svenska valstatistikens tillkomst efter representationsreformen 1866.

Vad för slags kunskap bidrog valstatistiken med under tiden fram till det demokratiska genombrottet? Avsikten är för det första att utforska hur valstatistiken motiverades och vid sin tillkomst både förankrades i och bidrog till samtida förståelser av offentlig kunskap och politisk representation. För det andra är avsikten att bidra till den historiska förståelsen av hur elektoratet konstruerats som föremål för statistisk kunskap. Min teoretiska utgångspunkt är kulturhistorisk. Valstatistiken förstås som en intervention snarare än som en dokumentation, eller med andra ord som en konstruktiv praktik som grep in i världen, snarare än endast som en passiv registrering av fakta kring riksdagsvalen. Hur valstatistiken sattes samman, redovisades och förklarades studeras här som resultat av målsättningar och överväganden utarbetade i historiskt specifika institutionella och politiska sammanhang.² "Elektoratet" är här min egen term för valstatistikens studieobjekt. Det är en term som – till skillnad från "valstatistik" – inte användes av de historiska aktörerna själva, utan som tvärtom är avsedd att kunna rymma dåtidens olika begreppsliggöranden, vilket är en del av uppgiften att undersöka.

Statistiken över riksdagsval – sammanställd och publicerad av Statistiska centralbyrån (SCB) – tog plats i politiken som en auktoritativ och särpräglad form av kunskap om de svenska väljarna. Valstatistiken lästes inte okritiskt, men den erbjöd det senare 1800- och tidiga 1900-talens offentlighet en gemensam grund och utgångspunkt för debatt och ställningstaganden kring centrala politiska frågor i en tid som uppfattades vara i snabb omvandling. Att historisera och kontextualisera valstatistiken är därmed en angelägen uppgift för en forskning som undersöker hur och med vilka konsekvenser kvantitativ kunskap om elektoratet framställts och etablerats som fundamental del av den politiska kulturen i stater som praktiserat politisk representation.

2. Valstatistiken framställde med andra ord kulturella representationer, se t.ex. Richard Chartier, *Cultural History: Between Practices and Representations* (London 1988); Joan W. Scott, *Gender and the Politics of History* (New York 1999) kap. 6. I det följande talar jag endast om representation i politisk mening.

Historisk forskning om statistik

Att statistik spelat en konstitutiv roll i modern administration, politik och vetenskap är välkänt. Forskningen har studerat statistikens tillkomst i statliga byråkratiers tjänst från och med 1700-talet, dess roll under 1800-talet i uppkomsten av ny en förståelse av samhället som en autonom sfär och en därtill knuten reformism, dess bidrag till etableringen av nationella föreställningsvärldar, samt hur en vetenskaplig, matematisk statistik tog form kring sekelskiftet 1900.³ Vidare har forskningen visat hur statistik bidrog till att formera offentligheter genom att bidra med beskrivningar av gemensamma angelägenheter, samt genom att i populära former uppmuntra till självförståelse genom samhällsvetenskapliga begrepp och metoder.⁴ Sammantaget har ett centralt tema varit upprättandet, etableringen och cirkuleringen av meningsskapande kategorier och då inte minst "befolkningen" och dess synbarligen mer problematiska delar, såsom arbetare, fattiga, sjuka och brottslingar.

Denna uppsats delar detta kulturhistoriska intresse, men förskjuter fokus. Här studeras varken hur statistiken användes för att kartlägga och reglera befolkningens storlek och hälsa eller dess roll i formeringen av en nationell gemenskap. Valstatistikens uppgift var inte att inventera och beskriva redan existerande och till synes naturliga fenomen – såsom naturresurser, befolkningen eller nationen – utan att bidra till förståelsen och avgränsningen av ett fenomen som blivit till genom politiska beslut: en samling röstberättigade medborgare och deras handlingar i allmänna val. Detta var vid tiden inte en befolkningsgrupp som objektifierades som problematisk och i behov av övervakning och kontroll, utan som tvärtom uppfattades som svenskarnas mest respektabla utsnitt. Det var också en grupp i förvandling, beroende av såväl ekonomiska förändringar som, återigen, politiska beslut, vilka valstatistiken var avsedd att bidra med underlag till. Det var en process som i och med den allmänna och

3. T.ex. Margo J. Anderson, *The American Census: A Social History* (New Haven & London 2015); Joshua Cole, *The Power of Large Numbers: Population, Politics, and Gender in Nineteenth-Century France* (Ithaca 2000); Jason D. Hansson, *Mapping the Germans: Statistical Science, Cartography, and the Visualization of the German Nation, 1848–1914* (Oxford 2015); Henrik Höjer, *Svenska siffror: Nationell integration och identifikation genom statistik 1800–1870* (Hedemora 2001); Theodore M. Porter, *The Rise of Statistical Thinking 1820–1900* (Princeton 1986).

4. Se t.ex. Tom Crook & Glen O'Hara (red.), *Statistics and the Public Sphere: Numbers and the People in Modern Britain, c. 1800–2000* (New York, 2011); Anders Ekström, "Siffror, ord eller bilder? Perspektiv på produktionen av statistik i mitten av 1800-talet", *Lychnos* (1999) s. 133–161; Frans Lundgren, *Den isolerade medborgaren: Liberalt styre och uppkomsten av det sociala vid 1800-talets mitt* (Hedemora 2003) kap. 3.

lika rösträttens stegvisa införande innebar uppkomsten av vad som är allmänt erkänt som demokratins fundamentala men ständigt svårfångade politiska subjekt: folket.⁵ Valstatistiken dokumenterade, analyserade och togs i bruk av de motsatta lägren i de utdragna politiska strider där demokratin och dess folk – den allmänna rösträttens väljare – blev till.

Hur politiskt bemyndigade medborgare representerades i statistik före de moderna opinionsundersökningarnas genomslag är ännu i stort okänt i såväl svensk som utländsk forskning.⁶ Opinionsundersökningar var centrala för förändringar av politisk praktik, för omvandlingar av begrepp såsom "allmänna opinionen", och för uppkomsten av upplevelsen av att leva i ett "massanhälle".⁷ Men historiserande studier av valstatistik är nästan helt frånvarande. Till forskning som ändå är näraliggande hör en artikel om val och statistik i USA och Preussen under 1800-talet, där Hedwig Richter argumenterat för att val fungerade som ett verktyg för styrande eliter, genom att på liknande sätt som folkräkningar bilda grund för stater att inventera i, binda samman och disciplinera befolkningar. Hon undersöker däremot inte publicerad valstatistik.⁸ Wim de Jong och Harm Kaal har å sin sida undersökt hur de största nederländska partierna under 1900-talet använde kunskap om väljare för att utarbeta politiska strategier och därmed bidrog till såväl ett förvetenskapligande av politiken som en politisering av samhällsvetenskapen.⁹ Om den period som är aktuell i denna studie är deras undersökning dessvärre så vag angående kunskapens former och användning att jämförelser är omöjliga.

5. För en aktuell diskussion, se Kevin Olson, *Imagined Sovereignities: The Power of the People and Other Myths of the Modern Age* (Cambridge 2016). Hur gränserna ska dras kring folket är en ständigt öppen fråga, och inte ens den "allmänna" rösträtten inkluderade alla, se temanumret "Rösträttsbegränsningar i den svenska demokratin", *Arbetshistoria* 44:2–3 (2019).

6. Överlag finns få undersökningar av den historiska konstruktionen av medborgare som väljare, se Petter Tistedt, "Knowing the Demos: Gender and the Politics of Classifying Voters in the Aftermath of Universal Suffrage", *Scandinavian Journal of History* 44:3 (2019) s. 332–354.

7. Se t.ex. Igo (2007); jfr även Jonas Harvard, *En helig allmänlig opinion: Föreställningar om offentlighet och legitimitet i svensk riksdagsdebatt 1848–1919* (Umeå 2006) s. 217–232.

8. Hedwig Richter, "Wahlen und Statistik: Preußen und die USA im 19. Jahrhundert im Vergleich", i Hedwig Richter & Hubertus Buchstein (red.), *Kultur und Praxis der Wahlen: Eine Geschichte der modernen Demokratie* (Wiesbaden 2016) s. 315–336; jfr Kathrin Levitan, *A Cultural History of the British Census: Envisioning the Multitude in the Nineteenth Century* (New York 2011) kap. 3.

9. Wim de Jong & Harm Kaal, "Mapping the Demos: The Scientisation of the Political, Electoral Research and Dutch Political Parties, c. 1900–1980", *Contemporary European History* 26:1 (2017) s. 111–138.

Den svenska valstatistiken är exempel på kunskap som även producerades i andra länder, men frånvaron av tidigare forskning gör det svårt att veta i vilken mån det svenska fallet var typiskt eller inte. Redan från Herbert Tingstens tidiga jämförande studier står det dock klart att den klassindelning av elektoratet som infördes 1912 hade få motsvarigheter.¹⁰ Den sammanhängande serien valstatistik från tillkomsten av tvåkammarriksdagen gör också det svenska fallet lämpligt som utgångspunkt. Avsikten är dock inte att lyfta fram svensk valstatistik som unikt intressant, utan att på en mer grundläggande nivå utforska potentialen i denna typ av källmaterial. I fråga om svensk valstatistik under den aktuella perioden finns ingen historiografi – den har varken förekommit som studieobjekt i forskning om den officiella statistikens historia, periodens politiska liv eller samhällsvetenskapernas formering. Historiska studier över hur statistik i Sverige använts politiskt eller hur dess kategorier förändrats och vilka deras politiska implikationer varit, är över huvud taget fåtaliga.¹¹

Källor, avgränsningar och disposition

Undersökningsperioden avgränsas av tillkomsten av den allmänna rösträtten. Denna tidpunkt är visserligen mindre självklar som vattendelare i svensk politisk historia än vad som ofta tas för givet.¹² För syftet med denna artikel fungerar dock denna avgränsning väl. Det är vid denna tid både rimligt att hävda att det demokratiska folket blivit till och att valstatistiken fått en form den kom att behålla under senare decennier. Det är statistiken över vad som kallades ”den politiska rösträtten”, det vill säga valen till riksdagens andra kammare som undersöks; officiell kommunal valstatistik började inte publiceras förrän under slutet på 1910-talet. Materialet kompletteras med tidens utredningar av förändrad valrätt samt framställningar av den offentliga statistikens innebörd och målsättningar, inklusive material som belyser hur valstatistiken etablerades som relevant för en bredare publik. I det senare fallet bygger undersökningen på dagstidningsmaterial – insamlat genom sökningar i Kungliga Bibliotekets digitaliserade samling – en begränsning som får

10. Herbert Tingsten, *Political behavior: Studies in election statistics* (London 1937) kap 3.

11. Det sista påpekas redan i Höjer (2001) s. 258–259. Ett exempel är Carl-Filip Smedberg, ”Låginkomsttagarna: Expertis, politik och mediering i förmandet av en ny kategori omkring 1968”, *Scandia* 84:1 (2018) s. 61–85.

12. Temat behandlas i Tistedt (2019).

motiveras med att dagspressen allmänt betraktades som det offentliga samtalets grundstomme.¹³ En mer fullständig undersökning av hur valstatistisk kunskap cirkulerade i samhället och drogs in i politiska strider om rösträtten är uppgift för framtida studier.

Undersökningen inleds med valstatistikens tillkomst i sin specifika kunskaphistoriska, institutionella och politiska kontext. Den fortsätter med en närmare diskussion av hur valstatistiken utformades i samspel med den teori om politisk representation som tvåkammarriksdagen institutionaliserade, samt hur den brukades i dagspressens offentligheter. Sist analyseras hur valstatistikens egna analytiska kategorier bidrog till att upprätta de röstberättigade som statistiskt studieobjekt med politisk relevans.

Valstatistikens tillkomst och uppgifter

I december 1865 segrade justitieminister Louis De Geers förslag till ny representation. De fyra stånden ersattes av två formellt likställda kammare. Andra kammaren valdes enligt personlighetsprincipen i samfälliga val där varje röstberättigad hade en röst, men kraven för rösträtt var kopplade till kön, ålder och ekonomisk ställning på ett sätt som uteslöt nästan hela befolkningen. Valstatistikens tillkomst var direkt knuten till denna centrala – om än begränsade – politiska reform. På initiativ av SCB:s chef Fredrik Theodor Berg igångsattes snart arbetet med rikets första valstatistik.¹⁴ Till det första valet spreds tusentals formulär – med frågor om bland annat folkmängd, antal valberättigade, valdeltagare och valda – över landet. I redogörelsen, som sedermera publicerades i *Statistisk tidskrift*, noterades att uppgifterna, om de alls inkommit, hade lämnat mycket att önska.¹⁵ Trots misslyckandet och efter ett val utan statistik återupptogs ändå arbetet och från och med valet 1872 följde en obruten serie.

Med Ian Hackings formulering såg Europa från och med 1800-talets första hälft en "avalanche of printed numbers", då inte minst den offici-

13. Materialet (<<https://tidningar.kb.se>>) är ofullständigt och OCR-läsningen inte perfekt, men en sökning på "valstatistik" fr.o.m. 1866 t.o.m. 1922 ger 946 träffar (20/9 2019) varav ett hundratal är relevanta för denna studie.

14. Se Bergs memorial daterat 23/12 1865, Civildepartementet I, Konseljärenden 1840–1920, Er:894, Riksarkivet (RA), ärende 13, 13/7 1866.

15. "Statistisk redogörelse öfver de för 1867 års Riksdag hållna elektors- och riksdagsman-
naval", *Statistisk tidskrift* 3:15–23 (1869) s. 161–166; Fredrik Theodor Berg, "Utkast till en plan för Sveriges officiella statistik", *Statistisk Tidskrift* 4:24–27 (1870) s. 173–174.

ella statistikproduktionen tilltog mycket snabbt.¹⁶ Statistik uppfattades ofta som den mest trovärdiga, tillgängliga och opartiskt avbildande formen av kunskap om storskaliga samhällsfenomen av allmänt intresse. Att förstå sådana fenomen – befolkningsutveckling, ekonomisk aktivitet, epidemier, brottslighet och så vidare – innebar i hög utsträckning att förstå dem just genom det slags empiriska och kvantitativa kunskap som statistikens noggrant organiserade siffror kunde erbjuda. Detta var betydelsefullt i en politisk offentlighet som expanderade kraftigt och vars deltagare efterfrågade en säker gemensam grund för bedömningen av samhället och dess problem. Kring 1870 var detta en väletablerad utveckling, också i Sverige. SCB tillkom 1858 som en del i det nya ämbetsverket Statistiska Tabell-kommissionen, men hade då föregåtts såväl av den likaledes statliga Tabellkommissionen, som av en omfattande privat statistikproduktion.¹⁷ *Bidrag till Sveriges officiella statistik* började publiceras 1851 och valstatistiken, vars första volym publicerades 1873, tillkom som det artonde ämnesområdet i serien.

De institutionella förutsättningarna för valstatistiken fanns således på plats, och detsamma gällde de ställningstaganden kring den officiella statistikens syfte som gjorde valstatistik inte bara tänkbar utan önskvärd. Fredrik Theodor Berg var den centrala aktören, med internationell utblick och höga ambitioner för ämbetsverket.¹⁸ Dess åliggande var att "med *siffrans* otvetydiga språk, förtälja svenska folkets lefnadsöden och verksamhet".¹⁹ I en utförlig plan för den officiella statistiken, publicerad 1870, förklarade Berg att den skulle "så vidt möjligt, utsträckes till alla ämnen, som för det allmänna äro af intresse."²⁰ Det sista var avgörande. Statistiken var officiell: auktoriserad och bekostad av staten, samt allmänt tillgänglig och till för det allmänna. I statistiken skulle var och en, hävdade Berg, kunna hämta "tillräcklig ledning för sitt omdöme".²¹ Det var "obestridligt" att "den *riktiga* siffran innebär både det enklaste och det tillförlitligaste uttrycket af sanningen i alla de fall, der denna med

16. Ian Hacking, *The Taming of Chance* (Cambridge 1990) s. 2.

17. Höjer (2001) kap 2–4.

18. Höjer (2001) s. 220–235; Frans Lundgren, "Att konstruera vetenskapliga maskiner: Statistikens medieformer under 1800-talets andra hälft", i Anders Ekström (red.), *Den mediala vetenskapen* (Nora 2004) s. 273–297.

19. "Det nya statistiska ämbetsverket", *Post- och Inrikes Tidningar*, 2/11 1858.

20. Berg (1870) s. 33, även 1–2.

21. Berg (1870) s. 2.

siffror kan framställas".²² Detta var viktigt, eftersom när "ordet inom folkförsamlingen och pressen är fritt" behövdes en "skiljedomare [...] hvars opartiskhet ingen af de stridiga meningarna kunde med framgång göra tvifvelaktig".²³ I ett land som Sverige, med dess "allt mer utvecklade fria statsförfattning" ökade följaktligen behovet av "en fortgående tillförlitlig officiel statistik".²⁴ Mer specifikt kunde den därtill stå "i tjänst hos den praktiska statskunskapen och förvaltningen", bland annat genom att "bereda upplysning i frågan om lämpligheten af en tillämnad förändring af gällande lag".²⁵

Angående valstatistiken konstaterade Berg att någon "bättre måttstock för ståndpunkten af det politiska lifvet hos folket" kunde "svåriligen [...] sökas än en fullständig redogörelse för det sätt och det intresse, hvarmed de politiska rättigheterna begagnas".²⁶ Att valstatistiken passade in i Bergs visioner blir tydligt genom de motiveringar som inledde *Bidragens* valstatistiska serie. Den var av intresse för dels "den enskilde politiskt berättigade", som genom den kunde "bättre än inom sin egen lilla verkningsskrets" avgöra i vilken mån han utövat något inflytande, dels statsmannen, som för "det allmännas talan".²⁷ Valstatistiken möjliggjorde således för medborgare att se det egna bidraget till den politiska processen i större sammanhang, och den bidrog med sådan kunskap som behövdes i politikens tjänst. Inte minst handlade detta om de reformer som den nya rösträtten var en del av. Valstatistiken kunde mäta "de skilda bygdernas politiska lifaktighet" genom att tala om i vilken utsträckning rättigheten utövats, och hur de olika valsätten – medelbara eller omedelbara – påverkade detta.²⁸ I syfte att sprida "klarhet och reda i fråga om valförrättningens formela sida" visade statistiken "det politiska slöseri" som innebar att röster måste kasseras.²⁹ Därtill svarade valstatistiken på frågan om verkningarna av rösträttsbestämmelserna, och var

22. Berg (1870) s. 10.

23. Berg (1870) s. 5, 6.

24. Berg (1870) s. 17.

25. Berg (1870) s. 15, 14

26. Berg (1870) s. 174.

27. *Bidrag till Sveriges officiella statistik: R) Val-statistik: Statistiska Central-byråns underdåniga berättelse rörande riksdagsmannavalen år 1872* (Stockholm 1873) s. 1. År 1912 övergick valstatistiken till en ny serie, *Sveriges officiella statistik: Allmänna val* (Stockholm). Hädanefter hänvisas till rapporterna genom att ange åren som redovisas samt tryckår.

28. *Valstatistik 1872* (1873) s. 1. Möjligheten att på landsbygden genomföra medelbara val (då elektorerna valdes) avskaffades 1909.

29. *Valstatistik 1872* (1873) s. 2, 1.

därmed "en god ledning vid bedömandet af de fordringar på utvidgade rättigheter, som inom de flesta samhällen förr eller senare pläga skrivas på dagordningen".³⁰ Således var valstatistiken redan till en början avsedd att såväl synliggöra resultat av genomförda reformer som att vara en viktig faktor i framtida debatter om valsätt och den politiska rösträtten.

Till sin ambition var alltså valstatistiken inte en perifer verksamhet för SCB, tvärtom. Liksom annan officiell statistik skulle den bidra med grund för medborgerlig självkänedom, förse den allmänna debatten med ett tillförlitligt underlag, och genom att vara behjälplig i bedömningar av den nya riksdagsordningens omsättning i praktiken skulle den liksom annan statistik informera framtida reformarbete. Tillsammans med annan officiell statistik var därmed valstatistiken integrerad i en praktiskt genomförd samhällsvision där det gemensamma öppnades upp, ordnades och synliggjordes för dess medlemmar, så att dessa kunde förändra och förbättra där så behövdes. Detta inkluderade själva staten som undersökande och kunskapsproducerande institution. Sammantaget är det lätt att begripa varför officiell statistik redan tidigt associerades till liberal politik.³¹ Kvantitativ kunskap om "det politiska lifvet hos folket" var nödvändig här, lika väl som kunskap om dess sociala eller ekonomiska liv.³²

I strategin för att uppfylla den offentliga statistikens mål hade pressen en viktig roll. Berg önskade att "en god tidningspress i vidsträcktaste mån och med all skyndsamhet ej blott sprider *hufvudresultaterna* af hvarje offentlig statistisk undersökning, utan ock underkastar dessa den allvarligaste pröfning".³³ I pressen framhölls också att valstatistiken var intressant och viktig. I början på 1870-talet ägnade *Aftonbladet* en tredelad artikelserie åt att referera och resonera kring denna nya slags kunskap, vilket tidningen motiverade med att "denna gren av vår statistisk är egnad att ådraga sig en mindre vanlig, allmännare uppmärksamhet" samt att den var "egnad att medföra omedelbart, praktiskt gagn".³⁴ Valstatistiken "innehåller ganska lärrika upplysningar för framtiden",

30. *Valstatistik 1872* (1873) s. 1.

31. Höjer (2001) s. 137; Ekström (1999); Oz Frankel, *States of inquiry: Social Investigations and Print Culture in Nineteenth-Century Britain and the United States* (Baltimore 2006).

32. Berg (1870) s. 174.

33. Berg (1870) s. 24–25.

34. Citat från "Politisk statistik I", *Aftonbladet* (AB) 26/6 1873; "Politisk statistik III", AB 28/6 1873.

menade *Dagens Nyheter* i mitten på 1870-talet, medan *Svenska Dagbladet* ett par dryga decennier senare konstaterade att den ”erbjuder som vanligt åtskilligt af stort intresse och värde för bedömandet af våra politiska förhållanden.”³⁵ De flesta dagstidningsartiklar som utgick från valstatistiken var däremot tämligen osjälvständiga referat som, med Bergs vokabulär, spred dess huvudresultat snarare än utsatte den för prövning.³⁶

Valstatistiken infogades vidare i ett explicit nationellt projekt, men inte på ett otvetydigt vis. Genom att skapa gemensamma referensramar och framställa nationen som helhet är valstatistiken exempel på hur statistik underbyggde det Henrik Höjer studerat i termer av nationell integration och identifikation.³⁷ I valstatistikens fall skedde detta på ett särpräglat sätt – olik annan officiell statistik – genom att dokumentera och illustrera den praktiska grunden till riksdagens makt, det vill säga den institution som, enligt den officiella politiska teorin, representerade svenska folket och hela nationen.³⁸ Men för att en sådan identifikation skulle fungera krävdes att denna teori accepterades, och som SCB:s egna förutsägelser om framtida krav på reformerad rösträtt implicit erkände, så gick inte alla med på riksdagsordningens begrepp om det svenska folket och hur det representerades. Valstatistiken kunde till och med motivera en sådan avvisande inställning: den visade exakt hur liten del av hela befolkningen som räknades i politiskt hänseende.³⁹ För de som ansåg att detta var ett problem, vilket var långt ifrån alla, undergrävde valstatistiken sig själv som grund för nationell identifikation i Höjers mening.

Ett nytt och föränderligt studieobjekt

Valstatistiken visade hur och under vilka omständigheter de röstberättigade begagnade sina politiska rättigheter. Den svarade på frågor så som: Hur många var valberättigade i olika delar av landet, i absoluta och rela-

35. ”Valstatistik”, *Dagens Nyheter* (DN) 14/4 1874; ”Riksdags- och valsiffror”, *Svenska Dagbladet* (SvD) 13/5 1900.

36. Se t.ex. ”Riksdagsmannavalen 1875”, *Nya Dagligt Allehanda* (NDA) 15/5 1876; ”Valstatistik”, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* (GHT), 8/12 1893; ”Valstatistik”, *Kalmar*, 7/5 1906.

37. Höjer (2001).

38. Riksdagsordningen (RO) 1866 § 1; se vidare Jussi Kurunmäki *Representation, nation and time: The political rhetoric of the 1866 parliamentary reform in Sweden* (Jyväskylä 2000).

39. Se t.ex. ”Göteborg”, *GHT*, 6/9 1876; ”Valstatistik”, *DN*, 30/9 1879; ”Utskyldstrecket”, *Arbetet*, 14/5 1900.

tiva siffror; i förhållande till befolkningen som helhet, till myndiga män, till antalet representanter? Hur många av dessa deltog i valen? Hur röstade de? Vilka var de valda, deras yrken och ålder och hur många röster hade de fått? Hur såg valkretsindelningen ut och hur var befolkningen fördelad mellan dem? Var begagnades medelbara respektive omedelbara val? I vilken utsträckning förekom valstrider och hur häftiga var de? Vilka problem med valförrättningen förekom? Svaren redovisades i tabeller och förklarande text. Kontinuiteten var påtaglig och avgörande för jämförelser med det förflutna, vilket ansågs vara "all statistiks kärnpunkt".⁴⁰ De mer påtagliga förändringarna genomfördes då valrätten reformerades, 1907–1909 samt 1919–1921, då yrkes- och klassindelningar respektive kön introducerades i valstatistiken. Statistiken redovisade hur de nya rösträttsbegränsningarna (de så kallade strecken) verkade, samt hur elektoratet och dess representanter fördelades sig över politiska partier.⁴¹ Samtidigt introducerades en ny metod som övergav formulären till förmån för en bearbetning av valprotokoll och röstlängder.⁴²

Representationsreformen 1866 var – trots dess samhällsbevarande karaktär – betydelsefull i uppkomsten av ett nytt politiskt bemyndigat kollektiv, både i praktiskt och teoretiskt hänseende.⁴³ Ur samtidens perspektiv innebar den visserligen inte något fullständigt brott med det förflutna: både riksdagen och det svenska folket ansågs djupt förankrade i historien, och för dem som engagerade sig i frågan var det av vikt att en reform förankrades i nationell tradition.⁴⁴ Redan 1810 års riksdagsordning hade slagit fast att "Riksens Ständer äro Svenska Folkets representanter", med vilket förstods att riksdagsmännens uppgift i första hand var att främja det nationella intresset, inte särintressen.⁴⁵ Men en mer långtgående slutsats av denna princip – om vilken tidens debattörer var eniga – drogs när ständerna ett drygt halvsekel senare avskaffades. Efter

40. *Valstatistik 1875* (1876) s. 1; se även Berg (1870) s. 13–14.

41. Fr.o.m. 1894 redovisades även många som förlorat rösträtten p.g.a. det dåvarande utskyllsstreet, se *Valstatistik 1894–1896* (1897) s. 1, 13–14. Om rösträttens förändringar, se Josefina Rönnbäck, *Politikens genusgränser: Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm 2004) kap. 2.

42. *Valstatistik 1909–1911* (1912) s. 1–3; se även Bilaga B i Statistiska kommittén, *Sveriges officiella statistik och dess allmänna organisation* (Stockholm 1910) s. 429–437.

43. Göran B. Nilsson, "Den samhällsbevarande representationsreformen", *Scandia* 35:2 (1969).

44. Kurunmäki (2000) s. 13.

45. RO 1810 § 1; om konstitutionsutskottets förklaring av denna paragraf se Georg André, *Tvåkamarsystemets tillkomst och utveckling* (Stockholm 1937) s. 17. Jfr RO 1866 § 1.

reformen bestod det svenska folket inte längre av funktionellt och socialt åtskilda stånd utan av personer, vilka – i teorin – fritt skulle kunna upprätta kontakter, gemenskaper eller associationer med varandra. Ur befolkningen som helhet urskildes de valberättigade, vilka gjorde sina val i egenskap av medborgare och inte såsom medlemmar av ett stånd, en klass eller någon annan kategori. Detta var ”personlighetsprincipen”, central för liberaler sedan decennier, men där sättet som de röstberättigade skildes ut aldrig kunde tillfredsställa alla.⁴⁶

Personlighetsprincipen och en framställning av nationen som helhet var också grunden till valstatistikens sätt att framställa de röstberättigades aktiviteter. Kathrin Levitan argumenterar för att brittiska befolkningsräkningar underbyggde en förskjutning från intressen till numerär som grund för politisk makt.⁴⁷ En sådan förskjutning gjorde valstatistiken från början explicit genom att inte ställa samhällsgrupper och deras eventuella skilda intressen i centrum, utan att – i linje med personlighetsprincipen – räkna alla lika. Att det var personer som representerades – både i riksdagen och i valstatistiken – betydde dock inte nödvändigtvis att en organisk samhällsuppfattning helt övergavs, vilket Louis De Geer själv underströk. Det goda med ståndsförfattningen var, framhöll han, ”att den framställer samhället såsom en organism och ej såsom ett blott aggregat af individer”.⁴⁸ Denna karaktär behölls så till vida att första kammaren tilläts vara ”en konsekvent utveckling af kommunen, eller liksom hufvudet på denna organism”. Men den andra kammaren lät däremot individerna, ”de politisk berättigade medborgarna” utöva ”ett mera omedelbart deltagande i den lagstiftande makten”.⁴⁹ Det var just dessa som stod i centrum för valstatistiken, det var dessa individer som representerades som siffror.

Det skedde en förändring i valstatistikens språkbruk efter reformerna 1909, som dock inte ändrade fokus på personlighetsprincipens rättighetsbärande individer.⁵⁰ ”Valmän” var en term som stundtals användes under hela perioden, men medan valstatistiken före 1909 talade om

46. Se främst Kurunmäki (2000) kap. 7–8.

47. Levitan (2011) s. 74.

48. *Protokoll, hållna hos högloflige ridderskapet och adeln vid lagtima riksdagen i Stockholm år 1865–1866: Första häftet* (Stockholm 1865) s. 186.

49. *Protokoll* (1865) s. 187.

50. Undersökningen underlättas av att rapporterna finns digitaliserade, se <www.scb.se> (25/1 2019).

"valberättigade" så var "röstberättigade" den vanligaste termen därefter. Samtidigt talade valstatistiken mycket oftare om "röstande" efter 1909, och flera nya termer som både kunde beteckna alla röstberättigade eller endast de deltagande tillkom eller blev betydligt vanligare därefter: "valmanskår", "väljare" – fortfarande mycket ovanligt – samt "väljarkår". Denna undersökning kan inte ge bestämt svar på varför förskjutningar ägde rum – de förklaras exempelvis inte av förändrat språkbruk i riksdagsordningen – men det är begripligt att "väljare" och "väljarkår" introducerades först efter att den principiella utgångspunkten blivit att alla män nu ägde rösträtt, snarare än att det var något som måste förtjänas. Viktigare är dock att det även fortsättningsvis var personer, deras rättigheter och handlande, som stod i fokus. Valstatistiken talade aldrig om "folket". Om ett sådant enhetligt politiskt subjekt kunde statistiken inte uttala sig, hur mycket det än i andra sammanhang talades om folket och dess vilja. Det som däremot skedde efter 1911 var uppdelningen av elektoratet i tre "klasser", vilket var en betydande innovation som diskuteras närmare nedan.

De enskilda individernas deltagande som just enskilda individer och deras direkta relation till riksdagen underströks vidare i praktiskt hänseende genom att valen till andra kammaren blev hemliga, i och med att riksdagsordningen fastställde att "slutna sedlar" skulle användas.⁵¹ I och med detta minskade möjligheterna att någon form av kollektiv röstning skulle kunna praktiseras. Den andra sidan av de liberala strävandena att öppna upp samhället för dess medborgare var som bekant att också omöjliggöra viss insyn och kunskap om medborgarna, att skapa utrymmen där individen kunde vara för sig själv, och hemliga val är ett närmast paradigmiskt exempel på detta.⁵² Samtidigt innebar det även att kunskapen som valstatistiken kunde redovisa om de röstberättigade och deras ställningstaganden kraftigt minskade.

51. RO 1866 § 25; se vidare Gunnar Wallin, *Valrörelser och valresultat: Andrakammarvalen i Sverige 1866–1884* (Stockholm 1961) kap. 4–5; lagen skärptes 1911, se Peter Esaiasson, *Svenska valkampanjer 1866–1988* (Göteborg 1990) s. 110.

52. Se t.ex. Tom Crook, "Secrecy and Liberal Modernity in Victorian and Edwardian England", i Simon Gunn & James Vernon (red.), *The Peculiarities of Liberal Modernity in Imperial Britain* (Berkeley 2011).

Den nya riksdagsordningens krav för att kvalificeras som person med rätt att rösta var stränga och delvis av ekonomisk art.⁵³ Det var, enligt De Geer, "den politiskt tänkande delen av nationen" som inkluderades, och de "hos hvilka något politiskt intresse icke kan förutsättas" skulle uteslutas.⁵⁴ Detta ger inte svaret på vilka de medborgare var som valstatistiken räknade vid denna tid; det ger svaret på hur kategorin röstberättigade medborgare förstods i ett, särskilt inflytelseriikt, politiskt läger. Det kontroversiella i denna tolkning var en central del av fortsatta politiska debatter: personlighetsprincipen kunde, om man så önskade, anses vara allt annat än konsekvent tillämpad. I representationsdebatten var detta ett argument mot De Geers förslag, eftersom en konsekvent tillämpad personlighetsprincip tycktes innebära allmän rösträtt, vilket gjorde principen opassande och farlig.⁵⁵ Mycket riktigt gjorde principen, åtminstone på sikt, det teoretiskt svårt att motivera vissa former av exkludering från rösträtten – särskilt sådan grundad på inkomst eller egendom, men även på kön.⁵⁶

Det fanns alltså en inbyggd spänning i den nya representationen som var av politisk-teoretisk art. Den var svår att bortse från och erbjöd möjligheten att argumentera för utvidgningar av rösträtten. Det var också en utbredd uppfattning redan från början att allt fler skulle få rösträtt, och detta inte bara på grund av ändringar av riksdagsordningens krav, utan också tack vare inflationens verkningar och ett stigande välstånd. Att detta inte var några naturlagar och faktiskt kunde slå över åt andra hållet, så att istället färre levde upp till kraven, undgick inte samtida kritiker.⁵⁷ Men alldeles oavsett innebar detta att samlingen valberättigade medborgare och därmed valstatistikens studieobjekt till sin natur var föränderlig och rörlig över tid. Det dröjde till 1909 innan de kvalifikationer som 1866 års riksdagsordning ställde upp förändrades, men detta innebar inte att valstatistikens studieobjekt var statistiskt dessförinnan.

53. RO 1866 § 14, 17; se även t.ex. Wallin (1961) kap. 1.

54. De Geer citerad i *Om representationsfrågan: Framställning af den vid slutet av 1862–1863 årens riksdag utsedda central-komité* (Stockholm 1864) s. 19; se även Louis De Geer, *Några ord till försvar för det hvilande representations-förslaget* (Stockholm 1865) s. 52–53.

55. Kurunmäki (2000) s. 184.

56. Se t.ex. liberalernas proposition om rösträtt för kvinnor (nr 110) i *Bihang till riksdagens protokoll vid lagtida riksdagen i Stockholm år 1912, Samling 1, Band 6* (Stockholm 1912), s. 13; Leif Lewin, *Ideologi och strategi: Svensk politik under 130 år* (Stockholm 2017) s. 93–97.

57. Se t.ex. "Valrätt och valstatistik", *AB* 12/8 1891; "Sjunker strecket av sig sjelf? I-II", *AB* 28–29/9 1899; "Utskyldstrecket", *Arbetet* 14/5 1900.

Föränderlighet var därmed en central del av det som kartlades i valstatistiken. Detta förutsågs inte bara när det valstatistiska projektet ny-startades utan var därtill ett viktigt argument för att över huvud taget samla in, bearbeta och publicera siffrorna. Elektoratets föränderlighet var inbyggt i den politisk-teoretiska principen för rösträtt, i de konkreta kvalifikationskraven och ett givet tema i framtida politiska debatter och reformkrav. Det framstod därmed inte bara som oundvikligt utan även som intressant att undersöka hur elektoratet förändrades och vilka konsekvenser den nya representationen fick över längre tid. Redan 1885, knappt två decennier efter den stora representationsreformen, utökades också den ordinarie valstatistiken med den första av flera mycket omfattande statistiska utredningar av verkningarna av eventuella sänkta rösträttsstreck.

Valstatistiken utgjorde verkligen underlag för politisk diskussion, och en del av denna ägde rum i dagspressen. Den kunde också användas på fler sätt än att argumentera för eller emot reformeringar av valrätten. I ett ovanligt exempel på en mer självständig bearbetning av valstatistik och siffror över antalet folkskolor argumenterade *Aftonbladet* emot uppfattningen, att ett visst mått av kunskap behövs för att kunna väl utöva sina medborgerliga rättigheter, eftersom inga negativa följder av låg folkbildning kunde påvisas i valet av riksdagsmän.⁵⁸ Samma tidning hörde till dem som menade att valstatistiken avslöjade en problematisk fördelning av representanter mellan stad och land, samt att valdeltagandet var lågt.⁵⁹ Det senare hade inga uppenbara lösningar, men exempelvis *Dagens Nyheter* framhöll medelbara val som ett tydligt "missförhållande" som hindrade medborgarnas håg att utöva sina medborgerliga plikter.⁶⁰ Valstatistiken drogs därtill in i diskussionerna om proportionellt valsätt i början på 1900-talet, och den användes för att uppmärksamma exempel på försummelse och okunnighet om valens genomförande ute i landet.⁶¹ Konservativa *Nya Dagligt Allehanda* framhöll valstatistikens redogörelse för det senare som viktig läsning för alla som värnade om "politiska rättigheterna och lifvet", medan socialdemokratiska *Arbetet* i början av

58. "Förmögenhetscensus och bildningscensus", *AB* 9/10 1891.

59. "Politisk statistik I-II", *AB* 26-27/6 1873; även t.ex. "Göteborg", *GHT* 9 & 16/9 1876.

60. "Valstatistik", *DN* 30/9 1879.

61. T.ex. "Polemiska inlägg i rösträttsfrågan", *AB* 21/12 1904; "Försumlighet och okunnighet hos kommunordförande", *Jönköpings-Posten*, 27/9 1888; "En skam för vårt politiska lif", *Sundsvalls Tidning*, 21/5 1894.

1890-talet passade på att påminna om att hela underklassen var utesluten från valrätten, vilket ställde de knappt tusen personer som fått sina röster kasserade på grund av valförrättarnas försummelse i perspektiv.⁶² Praktiska slutsatser av ett annat slag än behovet av politiska reformer var de som drogs angående framtida valstrategier och nödvändigheten av att mobilisera väljare.⁶³

Dessa olikartade exempel visar hur valstatistiken lyftes fram som en värdefull del i dagstidningarnas populära offentlighet. Den lästes för att upptäcka och fästa uppmärksamheten vid problem i det politiska livet, och den användes för att underbygga politiska reform- och strategidiskussioner.

En administrativ kunskapsform

Valstatistikens siffror talade inte för sig själva. Tvärtom förklarades omsorgsfullt om än kortfattat hur insamlingen av material gick till, hur tabellerna skulle läsas, vad som var särskilt anmärkningsvärt och varför eventuella ändringar i framställningarna gjorts. En stor del av tolkningsarbetet lämnades trots detta över till läsarna, och till detta hörde inte bara att dra politiskt-reformistiska slutsatser utan även mer vetenskapliga bearbetningar. En sådan begränsad men användbar statistik var en del av Fredrik Theodor Bergs övergripande plan. "Naturligtvis kan statistikens framställning i systematiskt *vetenskaplig form*, lika litet som statsekonomiska *theoriers* förfäktande, vara embetsverkets uppgift", försäkrade han.⁶⁴ SCB skulle inte utreda "det sammanlänkade förhållandet mellan orsaker och verkningar, eller det s.k. kausalitetssambandet, inom samhällslivets företeelser". Detta var uppgifter som överläts åt "den statsekonomiska och statsvetenskapliga forskningens särskilda grenar och åt dem, som äro berättigade och förpligtade att i samhällsangelägenheternas ledning ingripa".⁶⁵ På detta sätt kunde SCB, förklarade Berg, stå "utom meningsstriderna" och därmed "tjena sanningen och bevara det förtroende, hvars upprätthållande är ett behof för hela samhället."⁶⁶

62. Riksdagsmannavalen 1875", *NDA* 15/5 1876; "Val-slarf och valfusk", *Arbetet* 2/7 1891.

63. T.ex. [Utan titel], *DN* 28/10 1880; "En ny valorganisation för hufvudstaden", *DN* 9/11 1896; Likgiltighet", (*SvD*) 31/8 1908; "Gemensam partibeteckning", *DN* 13/6 1920; Rickard Sandler "Valmanskåren: Reflexioner till valstatistiken I", *Tiden* 4:8 (1912a) s. 225-235.

64. Berg (1858).

65. Berg (1870) s. 14.

66. Berg (1870) s. 14.

Det rörde sig därmed om en kunskapsform som både dåtida och senare tids samhällsvetare kallat "administrativ", eller med historikern Alain Desrosières ord: "an administrative activity involving the recording of various data, leading to incontestable figures that are adopted in the social debate and determine a course of action".⁶⁷ Mot slutet av 1800-talet förklarade professorn i historia och statsvetenskap Pontus Fahlbeck att medan "den administrativa statistiken" endast räknade samman "individer, enheter och fall uti samhället" så byggde vetenskapen vidare på detta och framställde "lagbundenheten och den typiska ordningen beträffande de mänskliga företeelserna".⁶⁸

Denna arbetsdelning följdes så till vida att valstatistiken inte gjorde anspråk på att formulera lagar, beräkna sannolikheter, framställa genomsnitt eller typer, eller förutsäga framtida förhållanden. Den redovisade jämförelser snarare än samband: i enstaka fall mellan Sverige och andra länder, men framför allt mellan olika delar av riket, mellan delar av befolkningen samt mellan olika val, så att också förändring över tid blev synlig. Men genom att kombinera olika kategorier lyftes även samband fram, så att exempelvis förbindelser – vilka de facto liknade direkta orsaksförklaringar – mellan egendomsförhållanden och andelen röstberättigade i ett visst område, mellan valsätt och valdeltagande, eller mellan storlek på valkrets och valdeltagandet, framträdde. Även Berg själv tillstod att den officiella statistiken inte helt kunde undvika att beröra orsakssamband, även om det i strikt mening låg utanför dess uppgift: "Kausalitetssambandet mellan samhällsföreteelserna ligger dock i vissa fall så nära sjelfva iakttagelsen af dem, eller står i andra fall i så omedelbart samband med sjelfva anordnandet af den statistiska undersökningen, att det hvarken kan eller bör förbises." Statistiken kunde således lämna upplysningar om konsekvenser av befintliga lagar och i vissa fall om lämpligheten av tilltänkta förändringar av dem.⁶⁹ Redovisningarna av verkningarna av rösträttsstrecken efter 1909 års reformer – orsaken till att inte fler medborgare, särskilt arbetare, hade rösträtt – är ett ex-

67. Alain Desrosières, *The Politics of Large Numbers: A History of Statistical Reasoning* (Cambridge, Mass. 1998) s. 12.

68. Pontus Fahlbeck, *Den statistiska typen: Eller regelbundenheten uti de mänskliga företeelserna* (Lund 1897) s. 4–5; se även Oskar Pettersson, *Politisk vetenskap och vetenskaplig politik: Studier i svensk statsvetenskap kring 1900* (Uppsala 2003) s. 84–86.

69. Berg (1870) s. 14.

empel på detta, något som även följdes upp efter 1921 års reformer.⁷⁰

I linje med den administrativa statistikens former och målsättningar var valstatistikens centrala kategorier direkt knutna till eller hämtade från Riksdagsordningen, vilken angav hur valen skulle gå till, inklusive deras frekvens. Den delade in landet i valkretsar, befolkningen i röstberättigade och icke-röstberättigade, samt medborgarna i representanter och representerade. Det var detta, snarare än sökandet efter vetenskapliga eller politiskt intressanta mönster, samband, orsaker eller förklaringar, som i första hand avgjorde vilka kategorier som användes i valstatistiken och därmed vilken kunskap som kunde framställas. Samtidigt byggde valstatistiken på ett antal analytiska kategorier, vilka inte alla var hämtade ur riksdagsordningen, utan tvärtom innebar att den lämnade självständigt bidrag till förståelsen av de röstberättigade som ett politiskt bemyndigat kollektiv. Till dessa kategorier hörde intresse, livaktighet, parti, egendomsfördelning, yrke, klass samt, efter att riksdagsordningen blivit könsneutral, kön. I syfte att visa hur elektoratet konstruerades som valstatistiskt studieobjekt finns anledning att dröja vid detta föränderliga kategoriseringsarbete.

Politisk aktivitet och egendomsfördelningens konsekvenser

Valstatistikens tal om politisk "livaktighet" eller "livlighet", "intresse" och "strid" pekade ut aktiviteten, eller snarare bristen på sådan, inom elektoratet. Den politiska livaktigheten och intresset hade sina uppenbara kopplingar till valdeltagande och till de normer för aktivt medborgarskap som var del av tanken bakom representationsreformen och som följde valstatistiken genom hela perioden. En befolkningsgrupps frånvarande intresse för politik var exempelvis hos De Geer, som vi redan sett, en anledning till att utesluta den från rösträtt. Det faktum att statistiken visade att valdeltagandet länge var lågt användes också i debatten som argument mot en utvidgning av rösträtten.⁷¹ I valstatistiken var ett lågt valdeltagande – i relation till andra länder och i jämförelser mellan olika valkretsar – något som behövde förklaras, vilket redan redogörelsen för 1872 års val försökte sig på. Det relativt låga valdeltagandet i Sverige

70. Se *Valstatistik 1909–1911* (1912) s. 27–34, samt motsvarande i följande redogörelser; *Valstatistik 1921* (1922) s. 20–27.

71. Se t.ex. Konstitutionsutskottets utlåtande nr 6 i *Bihang till riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år 1882, Samling 3* (Stockholm 1882) s. 9–10; "Strecket", *AB* 9/7 1887.

kunde då förklaras med andra länders ”tätare befolkning, större politisk vana och framför allt skarpare utpreglade politiska partigrupperingar”.⁷²

Valdeltagandet var dock inte något som ensamt möjliggjorde slutsatser om den politiska livaktigheten – ett sådant antagande var ”otvifvelaktigt förhastadt” – och även om det var viktigt så var det mer än det politiska intresset som förklarade valdeltagandet.⁷³ Som möjliga faktorer i förklaringen av det senare lyftes även fram valutgångens förutsägbarhet, skiftande natur- och levnadsförhållanden, samt lokala administrativa misstag.⁷⁴ Till detta lades sedermera valsättet (medelbara val gav lägre valdeltagande), förekomsten av engagerande politiska frågor (tullstriden på 1880-talet höjde deltagandet) samt valdagen (bäst på en söndag).⁷⁵ Vid 1910-talets sista val omtalades en ny förklaring, nämligen för många val, vilket ansågs orsaka ”valrötthet”.⁷⁶ Frågan om förekomsten av ”valstrider”, ett återkommande begrepp under valstatistikens första decennier, hängde samman med livaktigheten, men var inte samma sak; snarare än deltagande och intresse för politiken satte begreppet fokus på lokala konflikter och motsättningar, vars ”större eller mindre häftighet” kunde upptäckas och redovisas genom att kartlägga hur röster fördelades sig på olika kandidater inom en och samma valkrets.⁷⁷ Detta sammantaget blev ett slags allmän karakterisering av det politiska livet så som det levdes av medborgarna själva ute i landet, genom att svara på frågorna: vilka är valens materiella och administrativa omständigheter, vilket intresse finns för att delta, vilka är hindren för deltagande, och i vilken mån ger folkstyret upphov till konflikter?

Att valstatistiken inte redovisade politiska partier under periodens första decennier är givet redan av den anledningen att ett partiväsande inte hade utvecklats. Partier i meningen gemensamt partitagande förekom givetvis, och föga förvånande var det vid tullstridens tid från mitten av 1880-talet som partier i denna mening först diskuterades i valstatistiken, om än endast för att beklaga det omöjliga att sortera de valda i tullfrågans två partier.⁷⁸ Elektoratets politiskt-ideologiska ställningsta-

72. *Valstatistik 1872* (1873) s. 21.

73. *Valstatistik 1872* (1873) s. 21. Jfr även t.ex. ”Den politiska lifaktigheten”, *DN* 2/7 1891.

74. *Valstatistik 1872* (1873) s. 21.

75. Se t.ex. *Valstatistik 1879–1881* (1882) s. 14; 1885–1887 (1888) s. 20; 1894–1896 (1897) s. 15.

76. *Valstatistik 1918–1920* (1921) s. 37.

77. *Valstatistik 1872* (1873) s. 26. Termen ”strid” användes inte efter 1897 men samma uppgifter redovisades under hela perioden med majoritetsval.

78. *Valstatistik 1885–1887* (1888) s. 11; se vidare Lewin (2017) kap. 2.

ganden – i den mån det var frågan om sådana, snarare än val av personer som ansågs särskilt pålitliga, hedersamma och ansvarstagande – var därmed inte synliga utifrån valstatistiken enbart. Med hjälp av de valda representanternas biografier kunde däremot den som så önskade räkna ut styrkeförhållanden mellan olika politiska läger.⁷⁹ Detta ändrades inte förrän efter reformerna 1909, då en proportionell valmetod infördes, eller som då förklarades: "De röstandes fördelning på de tre politiska hufvudpartierna moderata, liberala och socialdemokrater" hade möjliggjorts "tack vare den af valmetoden föranledda sammanslutningen af de röstande i grupper med gemensam partibeteckning".⁸⁰ Förändringar i riksdagsordningen gav således indirekt möjligheten att undersöka nya politiska fenomen och lade till en politisk-ideologisk dimension av kunskapen om elektoratet.

Även socioekonomiska mönster pekades ut. I början av perioden redovisades sambandet mellan andelen valberättigade och de valdas yrken varvid konstaterades att ju lägre andel av befolkningen som var valberättigade desto högre andel av de valda kunde sägas "afgjordt tillhöra 'Herremännens' klass".⁸¹ Detta hängde samman med ett annat fenomen som man visade påtagligt intresse för i valstatistiken i början av 1870-talet. Förhållandet att "representanter ur 'herremännens' klass vida oftare blifva utsedde i valkretsar med en ringa procent valberättigade" var i själva verket "ganska naturligt", konstaterades det i en redogörelse och fortsatte: "De delar af landet, som ega det relativt minsta antalet valberättigade, äro [...] de uti hvilka de största bruks- och jordegendomarne förekomma och der sålunda 'herremännens' inflytande är större än på andra ställen."⁸² Redan 1872 diskuterades detta, varvid det bland annat noterades att: "Ju mera man från dessa trakter för de stora godsen nalkas nejder, der en större jemnhet i jordegendomens fördelning utgör det utmärkande draget, desto mer stiger de valberättigades antal, och i de norra länen, der allenast ett fåtal af större possessioner störande ingriper, är förhållandet bäst."⁸³ SCB tyckte sig här ha visat på "en beaktansvärd vink om de väsendtliga verkande orsakerna" bakom

79. Jfr "Valstatistik", *Tidning för Wenersborgs stad och län*, 10/10 1893; "Några valsiffror", *DN* 6/10 1902.

80. *Valstatistik 1909–1911* (1912) s. 2.

81. *Valstatistik 1875* (1876) s. XIII; se även 1872 (1873) s. 25; 1876–1878 (1879) s. 18.

82. *Valstatistik 1876–1878* (1879) s. 18.

83. *Valstatistik 1872* (1873) s. 16.

de varierande andelen valberättigade i olika delar av landet.⁸⁴ Detta var uppenbart relevant kunskap givet intresset att förstå konsekvenserna av representationsreformen. Här redovisades alltså tydliga slutsatser om vilken ekonomisk ordning i fråga om egendomsfördelning som skapade relativt störst andel tillräckligt välbärgad befolkning för att komma i fråga för rösträtt. SCB bedömde bland annat resultaten vara så intressanta att ett påkostat och för perioden unikt bihang med grafiska framställningar publicerades.⁸⁵

Nya kategorier: kön, yrke och klass

De stora förändringarna av valstatistiken var introduktionen av kön, yrke och klass. Det var kategorier som hade betydande konsekvenser för hur elektoratet konstruerades som statistiskt studieobjekt, men även i bredare mening för förståelsen av demokratis ”folk” när rösträtten successivt gjordes allmän. Kön hade givetvis alltid varit närvarande, eftersom endast män kunde ha rösträtt. Men efter 1921 var läget nytt, och frågan blev om män och kvinnor på något vis skulle räknas för sig. Återigen handlade det om effekten av politiska reformer: i vilken utsträckning utnyttjade kvinnor sin nyvunna rätt att rösta? Verkade kvarvarande rösträttsstreck olika på män och kvinnor? Röstade kvinnor annorlunda än män? Medan den sista frågan inte besvarades – förslaget att räkna mäns och kvinnors valedlar för sig röstades ned i riksdagen – kunde deras respektive valdeltagande lätt redovisas utifrån vallängderna, och därtill synliggjordes streckens effekter på män och kvinnor.⁸⁶

Före reformerna var också konsekvenserna av kvinnors rösträtt en fråga som gjorts till föremål för statistiska utredningar, först i SCB:s stora rösträttsutredning som igångsattes 1900, och därefter i en omfattande statsvetenskaplig och statistisk utredning.⁸⁷ I den senare undersökte SCB:s chef Ludvig Widell bland annat hur valet 1911 skulle ha artat

84. *Valstatistik 1872* (1873) s. 15.

85. J. Hallstenius, *Grafiska framställningar af valen till andra kammaren år 1872: Såsom bihang till Statistiska centralbyråns underdåniga berättelse rörande riksdagsmannavalen år 1872* (Stockholm 1874).

86. Tistedt (2019); *Valstatistik 1921* (1922) s. 27, 32–34.

87. *Statistiska Centralbyråns underdåniga redogörelse angående valrätt till riksdagens andra kammare år 1900: Fjärde afdelningen* (Stockholm 1908); Carl Axel Reuterskiöld, *Politisk rösträtt för kvinnor I: Om utvecklingen och tillämpningen i utlandet af idéen om kvinnans politiska rösträtt* (Uppsala 1911); Ludvig Widell, *Politisk rösträtt för kvinnor II: Statistisk utredning* (Uppsala 1912).

sig om kvinnor och män hade haft rösträtt på i huvudsak samma villkor. Widell försökte därmed visa hur många kvinnor som skulle funnits upptagna i röstlängderna, hur många som skulle klarat sig över strecken, hur många som skulle ha deltagit i valet samt hur dessa skulle ha röstat.⁸⁸ Med undantag för det sistnämnda kunde valstatistiken nu ge siffror på allt detta och därmed för första gången bidra med kvantitativ kunskap om kvinnor som faktiska och inte bara potentiella, politiska medborgare.

En kategorisering av väljarna efter yrkesgrupper infördes i valstatistiken efter 1909 års reformer. Att kategorisera varje röstberättigad medborgare efter yrke och placera dem i grupper hade, noterade SCB, "stött på stora svårigheter" och varit "mycket tidsödande".⁸⁹ Det var valstatistikens uppgift att följa upp genomförda lagändringar som motiverade det extra arbetet. Avsikten var "att söka belysa de nu gällande rösträttsbestämmelsernas verkningar och rösträttens användande inom olika sociala lager af befolkningen". Denna avsikt motiverade i sin tur grupperingen av yrkena utifrån "sociala", till skillnad från "tekniska och ekonomiska", synpunkter.⁹⁰ Yrkesgrupperna – till en början 23 till antalet – sammanfördes vidare "till tre större grupper, allteftersom de kunna anses tillhöra den högre klassen, medelklassen eller kroppsarbetarnas klass", även kallade grupp I, II och III.⁹¹ Grupperingen motiverades som ett slags läsbarhetsteknisk fråga – avsikten var att "vinna större öfverskådlighet" – men det var också en påtaglig statistisk innovation som för första gången skapade en explicit vertikal ordning inom elektoratet, samtidigt som rösträtten blivit "allmän" för män.⁹² Här uppstod den svenska socialgruppsindelningen – även om de tre klasserna i valstatistiken inte kom att kallas så förrän 1929.

I konkreta termer utnyttjades kategoriseringen till att studera vilka som föll för strecken och vilka som deltog i valen. Poängen med kategoriseringen var givetvis att upptäcka likheter och skillnader – valstatistikens kommentarer till resultaten pekade särskilt ut siffror som på något

88. Widell (1912) s. 50–68.

89. *Valstatistik 1909–1911* (1912) s. 3.

90. *Valstatistik 1909–1911* (1912) s. 28.

91. *Valstatistik 1909–1911* (1912) s. 29. De kategorier som användes i kartläggningen av väljarnas yrken modifierades med tiden, bland annat i och med kvinnors rösträtt, se *Valstatistik 1921* (1922) s. 23–25.

92. *Valstatistik 1909–1911* (1912) s. 29.

sätt stack ut, eller som det en gång noterades: ”uppmärksamheten [fäster sig] naturligen vid särskilt höga och låga tal” – och dessa var påtagliga ifråga om hur strecken verkade.⁹³ En tabell visade således ”med största tydlighet den olikhet, som råder mellan olika klasser”.⁹⁴ De olika klassernas ”karakteristiska drag” urskildes lätt, vilket bland annat handlade om att ”antalet arbetare, som förlorat sin rösträtt på grund af oguldna utskylder, [var] utomordentligt stort”.⁹⁵ Även ifråga om valdeltagande konstaterades påtagliga skillnader mellan klasserna, men än större mellan yrkesgrupper.⁹⁶ Denna kvantitativa klassanalys upplyste inte bara om hur strecken verkade i det senaste valet utan pekade även framåt mot vad som skulle hända om strecken togs bort (många fler arbetare skulle kunna rösta, inklusive arbetarkvinnor) och vilka som kunde behöva uppmuntras att delta i valen (till vilka återigen arbetare hörde). Dessa siffror var betydelsefulla, inte minst eftersom klassröstning var ett vedertaget fenomen (arbetare röstade på arbetarpartier).

I syfte att visa vad som var specifikt med denna innovation är det relevant att jämföra med tidigare tillfällen då yrkeskategorier använts i valstatistiska undersökningar. Med avsikt att granska valdeltagande delade redan den första valstatistiken från 1866 års val in Stockholms väljare i 29 yrken och sex grupper, där de senare inte var att betrakta som sociala eller ekonomiska klasser utan snarare samlade utifrån näring eller samhällsfunktion, så att exempelvis grosshandlare och handelsbetjäning respektive fabriksidkare och arbetskarlar fördes samman.⁹⁷ Man upprättade således koppling mellan yrke och valdeltagande, men någon fortsättning på detta blev det inte då valstatistiken senare återupptogs. Något som då däremot indirekt ansågs kunna ”lemna en antydning” om ”valmanskårens fördelning på olika yrken” var elektorernas ”yrke och samhällsställning” – där medelbara val praktiserades – vilket visar att väljarna tänktes tendera välja representanter som i yrkeshänseende liknade dem själva.⁹⁸

Valstatistiken slutade redovisa elektorernas yrke och samhällsställ-

93. *Valstatistik 1915–1917* (1918) s. 35. Om strecken, se Ebba Berling Åselius, *Rösträtt med förhinder: Rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920* (Stockholm 2005).

94. *Valstatistik 1909–1911* (1912) s. 29.

95. *Valstatistik 1909–1911* (1912) s. 32, 34.

96. *Valstatistik 1909–1911* (1912) s. 40.

97. ”Statistisk redogörelse” (1869) s. 220–222.

98. Se t.ex. *Valstatistik 1882–1884* (1885) s. 18; citaten i *Valstatistik 1885–1887* (1888) s. 8.

ning då 1885 års stora statistiska utredning om effekterna av förändrad rösträtt publicerat sina resultat, vilket inkluderade ”direkta upplysningar” om yrkesfördelningen.⁹⁹ Kategoriseringen som användes var en utvidgad variant av den som användes för att redovisa elektorernas yrken. I likhet med denna saknades klassuppdelning samtidigt som uppställningen av yrkesgrupperna ordnades i grova drag från mer intellektuella arbeten i statens eller samhällets tjänst högst i tabellerna, över yrken knutna till jordbruk, handel, sjöfart och industri, till hantverkare och arbetare samt sist räntetägare och husägare.¹⁰⁰

Utredningen visade att om varje man som ägde kommunal rösträtt även ägde rösträtt till andra kammaren, det vill säga om riksdagsordningens särskilda krav borttogs, så skulle gruppen ”öfrige arbetare” gynnas mest, både tagna för sig och i relation till andra yrkesgrupper. Den största proportionella minskningen skulle ske inom gruppen ”gods- och hemmansägare”, vilka skulle hamna i minoritet i 58 av 145 valkretsar.¹⁰¹ Det var första gången den officiella statistiken explicit kopplade ihop yrke och politik och framtida rösträttsreformer. Frågan ställdes hur sänkta rösträttskrav skulle förändra elektoratet, och svaret gavs med hjälp av yrkesgrupper som kategorier och, något förenklat, arbetarnas – och implicit den spirande arbetarrörelsens – intressen ställdes mot böndernas. Det var användbar kunskap som fick direkta konsekvenser, då bönderna senare tog fasta på statistiken och hindrade nya reformer.¹⁰²

En ytterligare utredning av förändrad rösträtt tillsattes 1900, varvid en bearbetning av befolkningsstatistikens yrkeskategoriseringar användes.¹⁰³ Men det var alltså först i och med valstatistiken från 1909 års val som den praktiska slutsatsen drogs av intresset att skilja olika klasser åt, och inte endast urskilja och sammanföra yrkesgrupper efter typ av näringar eller liknande. Ur politisk synvinkel och utifrån intresset att förstå verkningarna av nyligen genomförda samt eventuellt kommande rösträttsreformer var sammanslagningen av yrkesgrupper i ”kroppsar-

99. *Valstatistik 1885–1887* (1888) s. 8.

100. *Statistiska Centralbyråns underdåniga redogörelse angående valrätt till riksdagens andra kammare år 1885: Andra afdelningen* (Stockholm 1888) särskilt s. i–ii.

101. *Statistiska Centralbyråns underdåniga redogörelse* (1888) s. xv.

102. Se t.ex. redogörelsen i Andrén (1937) s. 294–303; se även Konstitutionsutskottets utlåtande nr 14, i *Bihang till riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år 1899, Samling 3* (Stockholm 1899) s. 8–9.

103. Se särskilt *Statistiska Centralbyråns underdåniga redogörelse angående valrätt till riksdagens andra kammare år 1900: Tredje afdelningen* (Stockholm 1903).

betarnas klass” mer relevant än tidigare kategorier, vilka kunde rymma personer ur skilda sociala grupper. Medan personlighetsprincipen successivt infördes genom breddning av rösträtten och medan valstatistiken annars i första hand talade om individer med rösträtt, genomfördes alltså en kategorisering av elektoratet som erbjöd möjligheten att förstå det som fundamentalt uppdelat i objektiva klasser. Elektoratets principiella homogenitet kompletterades således med en analys som upprättade interna skillnader och som indirekt införde politiskt-ideologiska intressen som element i valstatistiken.

Detta var också en typ av kategoriseringsarbete som kunde hämta grundläggande begrepp och epistemologi från statsvetenskapen. Närmast var av allt att döma Pontus Fahlbecks framställningar av det svenska klassamhället som stod modell.¹⁰⁴ Fahlbecks föreställningar om klassernas objektiva och naturliga grund skiftade över tid, men själva klassindelningen samt de olika yrken som fördes till de tre klasserna var i det väsentliga oförändrade och överensstämde i hög grad med valstatistikens framställningar.¹⁰⁵ Liksom i valstatistiken var det siffror över yrkesfördelning som kunde göra klasserna möjliga att analysera, och det var sådan, hämtad från befolkningsstatistiken, Fahlbeck använde för att uppskatta deras storlek.¹⁰⁶ Begreppet klass var kopplat till sociala och politiska strävanden, särskilt i fråga om den klass som placerades längst ner i hierarkin, men användningen av det signalerade varken i valstatistiken eller hos Fahlbeck en anslutning till socialistisk analys, tvärtom. Berättelsen om hur ståndssamhället långsamt och oundvikligt upplöstes och ersattes av ett klassamhälle var allmängods som inte krävde en socialistisk klassanalys. För Fahlbeck var redan indelningen av befolkningen i tre klasser – inte två – ett avsiktligt avståndstagande från socialismen, som inte förmådde se betydelsen av den mellersta klassen, inklusive bön-

104. Se främst Pontus Fahlbeck, "De sociala klasserna", *Statsvetenskaplig tidskrift* 12:5 (1909) s. 275–296; Pontus Fahlbeck, *Stånd och klasser: En socialpolitisk överblick* (Lund 1892). Fahlbeck var medlem av den kommitté som utredde förändringarna i valstatistiken, se *Sveriges officiella statistik* (1910). Se vidare t.ex. Anders Gullberg, *Till den svenska sociologins historia* (Stockholm 1972) s. 17; Herbert Tingsten & Gunnar Dahlberg, *Svensk politisk uppslagsbok* (Stockholm 1937) s. 198. Om närheten mellan statlig statistik och samhällsvetenskap, se Olle Sjöström, *Svensk statistikhistoria: En undanskymd kritisk tradition* (Hedemora 2002) kap. 5; om Fahlbecks intresse för statistik och klassanalys, se Pettersson (2003) s. 83–95.

105. Om skiftet över tid, jfr Fahlbeck (1892) s. 43–44; Fahlbeck (1909) s. 280–282.

106. Fahlbeck (1892) s. 55–56; Fahlbeck (1909) s. 284–286.

der och hantverkare.¹⁰⁷ Utbytet mellan officiell statistik och vetenskap gick således åt båda hållen, då den förra i detta fall utnyttjade den senare för att utarbeta sina kategorier.

En som inte accepterade valstatistikens nya klassanalys var Rickard Sandler, socialdemokrat och framtida chef för SCB. Det var inte själva ambitionen Sandler hade problem med. Tvärtom förklarade han för *Tidens* läsare att "[v]arje djupare studium av de politiska striderna måste bygga på kännedomen om de olika klassernas, de sociala gruppernas, storlek, sammansättning och uppträdande".¹⁰⁸ Men valstatistiken misslyckades med sin uppgift, enligt Sandler, eftersom den blandade samman två olika sätt att indela väljarna i klasser: "levnadsstandard" respektive "socialekonomisk intresseriktning". Den senare principen borde ges företräde, framhöll han, särskilt i "politisk statistik". Även för Sandler visade det sig dock "naturligt" att skilja mellan tre "huvudklasser": "kapitalistklassen", "medelklassen" och "underklassen".¹⁰⁹ Efter att ha stuvat om yrkesgrupperna i de nya klasserna gav sig Sandler i kast med att räkna ut, hur förhållandena mellan olika klasser av väljare påverkades av rösträttsstreck och valskolk, något som valstatistiken inte tog hänsyn till. Det var kunskap med uppenbar politisk relevans: strecken och skolket gick främst ut över "underklassen" och därmed socialdemokratien.¹¹⁰ Sandler accepterade alltså tredelningen, men renodlade den och infogade den i en socialdemokratisk analys med relevans för politiskt-strategiska avvägningar.¹¹¹ Valstatistikens klassanalys stod således inte vid sidan av politiken: dess kategorier var inte ideologiskt neutrala till att börja med lika lite som Sanders bearbetning av dem. Det sätt som "klass" infördes i valstatistiken och hur detta sedermera kritiserades ingrep på så sätt i pågående politiskt arbete.

Valstatistikens folk

Produktionen av valstatistik, liksom dess tillgänglighet, legitimitet, pålitlighet och långsiktighet möjliggjordes och garanterades av ett statligt

107. Se särskilt Fahlbeck (1892) s. 51 och återkommande, Fahlbeck (1909) s. 279–282, 293–296.

108. Sandler (1912a) s. 226.

109. Sandler (1912a) s. 230.

110. Sandler (1912a) s. 231–235

111. Sandler (1912) s. 229; se även Rickard Sandler, "Valmanskåren: Reflexioner till valstatistiken II", *Tiden* 4:9 (1912b) s. 264–272; Rickard Sandler, "Parti och valmanskår", *Tiden* 4:10 (1912) s. 310–313.

ämbetsverk. Det var en avgörande institutionell omständighet. Ingen privat insamlad statistik kunde konkurrera på valstatistikens område. Valstatistikens kunskap var till för att användas och en del av ett omfattande offentligt projekt att inte bara öppna upp ekonomin och det sociala för allmänhetens granskning, utan även det politiska livet. Valstatistiken bidrog till att bilda en gemensam utgångspunkt för analyser, debatter och diskussioner om hur elektoratet, dess aktivitet och framtid kunde förstås och förändras. Utan att direkt vara en politisk partsinlaga – den kunde, som vi sett, användas till att argumentera såväl för som emot utvidgningar av rösträtten – grep valstatistiken därmed in i politiken, dess praktiker och förståelseformer, och påverkade dess möjligheter. Det elektorat som kunde betrakta sig självt i valstatistiken var inte orörligt, och en avsikt med valstatistiken var just att visa på förändringarna, samt att bidra med kunskap såväl om genomförda reformers konsekvenser som till debatter om nya förändringar av rösträtten. Sifforna underbyggde överväganden om rösträtten som var grundade i fakta om kvantitativa styrkeförhållanden, snarare än i frågor om rättvisa, likhet inför lagen eller demokratisk inkludering.

Valrättens i praktiken föränderliga karaktär och normativa underbyggnad, förklarad av bland andra De Geer, innebar att sådant som intresse, livaktighet, egendomsfördelning, deltagande och förståelse för valprocedurerna blev intressanta att utreda – något som pressens diskussioner bekräftade. När rösträtten utsträcktes under 1900-talets första decennier utvidgades även valstatistikens repertoar av centrala begrepp, först med yrkesgrupper och klasser, senare med kön. Under halvsekel efter representationsreformen blev elektoratet till som studieobjekt i skärningspunkterna mellan dessa begrepp: de krävdes för att förstå det politiska livets dynamik och forma möjliga framtider i ett snabbt föränderligt samhälle. I utbyte med en bredare politisk, statistisk och administrativ begreppsvärld skapade valstatistiken på så sätt kunskap om och möjligheter för vidare analys av kvantitativa politiska fenomen, inklusive hur röstberättigade medborgare kunde förstås som aggregat. Den synnerligen framgångsrika karriär socialgruppskategorin sedermera fick inom offentlig statistik, samhällsvetenskap och som grund för människors självförståelse, visar hur produktivt det administrativa kategoriseringsarbetet kunde vara.

Betydelseerna kategorierna yrke, klass och kön fick visar även på per-

sonlighetsprincipens begränsningar som grund för relevant politisk statistik i början på 1900-talet. Valstatistiken kunde aldrig presentera folket som ett enhetligt politiskt subjekt, utan räknade och lade samman enskilda personer med många olika val, viljor och intressen, vilka ibland ledde till politiska strider. Men när konsekvenser av möjliga eller faktiskt genomförda rösträttsreformer skulle utredas och beskrivas krävdes att personer fördes samman i statistiska kategorier, där arbetare ofta stod i särskilt fokus. Detsamma var fallet då valstatistiken skulle användas i partipolitisk relevanta analyser, vilket Richard Sandler exemplifierar. I alla dessa fall handlade det om grupper som individerna själva inte valt att ingå i, och som därmed var något annat än de fria associationer som den liberala personlighetsprincipen räknade med.

Valstatistiken utgjorde ett särpräglad sätt att synliggöra det annars diffusa och ständigt utspridda "folk" som Riksdagsordningen talade om och riksdagen representerade. Konceptuellt var detta folk distinkt från den "befolkning" vars hälsa, reproduktion och produktivitet ägnades allt mer medicinsk och socialpolitisk uppmärksamhet, likaså från de kulturhistoriska skildringarnas folk. Det som ringades in var inte heller folket förstått som den mindre välbärgade delen av befolkningen. Valstatistikens studieobjekt skilde sig både från de förment otidsenliga, splittrande och icke-representativa stånden och från de potentiellt hotande eller alternativt löftesrika massorna på gatorna, vilka länge inte tilläts uppträda som medborgare vid valurnorna. Just tack vare att individer och grupper och därmed variation, skillnader och heterogenitet stod i dess förgrund undvek därtill valstatistiken – trots upptagenheten vid en kvantitativ förståelse av politiskt handlande – att framställa "massan", vilket annars var den från sekelskiftet allt mer populära variationen på temat om det farliga folket. Valstatistiken kunde i stället framställa ett elektorat som ofarligt, överblickbart, i viss mån förutsägbart och, då den allmänna rösträtten genomfördes, på ett genomgripande plan präglad av klass- och könsskillnader. Det var en typ av kunskap som inte bara var användbar, utan med tiden även framstod allt mer som en fullständigt naturlig del av vad som i representativa demokratier räknas till det politiska.

The people as numbers: The politics of election statistics in Sweden, 1866–1921

Opinion polls have been an essential part of democratic politics since the middle of the 20th century. They inform views of what popular politics is about, and shape political debates and party strategies, as well as citizens' understandings of themselves as political subjects. However, quantitative data about elections and the electorate have a much longer history that deserves attention.

This longer history can be explored by investigating the creation of official election statistics in Sweden in the 1860s and its subsequent development up to the "democratic breakthrough" in the early 1920s. Although historical studies of statistics have proliferated in recent decades, very little is known about the cultural and political history of election statistics. This article asks, firstly, how this new sort of statistical knowledge was described and justified, in particular in relation to the ideas of political representation that underpinned the new bicameral parliament, and how official statistics were used to promote national improvement and political reform. Secondly, the article asks how election statistics constructed the electorate as an object of study, paying particular attention to the changing categories used to present and explain statistical data in official publications.

From their inception, official election statistics, produced and published by the government agency *Statistiska Centralbyrån* (Statistics Sweden), were intended to measure national political life and to provide statesmen and ordinary citizens with useful insights into the consequences of projected and completed constitutional reforms. Election statistics interpreted the electorate in terms of political activity, interests, conflict, participation and economic inequality, and, toward the end of the period, presented voters according to differences of occupation, class and gender. Contemporary debates testify that elections statistics were deemed both reliable and politically useful information, and gave considerable encouragement to this quantitative view of politics and of the people.

Keywords: Sweden; politics; election statistics; cultural history; history of statistics